

УДК 37.035.6

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

О. В. Вербовський

В статті досліджується проблема генезису військово-патріотичного виховання в Україні. Досліджено етапи становлення проблеми військово-патріотично виховання у процесі становлення державності. Здійснено аналіз змісту військово-патріотичного виховання в Україні.

Ключові слова: генеза військово-патріотичного виховання, історико-педагогічна сутність, військово-патріотичне виховання, патріотизм.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному українському суспільстві та системі освіти актуалізуються питання патріотичного виховання і його складової – військово-патріотичного виховання української молоді, причинами чого є відсутність обґрунтування національної ідеї, державно зорієнтованої моделі патріотизму, повільний перехід від авторитарного стилю виховання до демократичного, особистісно зорієнтованого. В умовах української нестабільного політичного, соціально-економічного стану в державі названі педагогічні прорахунки породжують у молоді протест і протидію, нігілізм і відчуження, а то й небажання виконувати свій військовий обов'язок перед Вітчизною.

У цих умовах звернення до історико-педагогічного досвіду військово-патріотичного виховання є надзвичайно важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Результати аналізу історичної, етнографічної, психолого-педагогічної літератури свідчать, що проблема військово-патріотичного виховання привертала увагу багатьох дослідників.

У визначенні змісту, суті, методики формування організаційних форм з виховання у підлітків патріотизму особливу роль зіграли П. Блонський, Г. Ващенко, А. Макаренко, І. Огієнко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін.

Питання військово-патріотичного, патріотичного, громадянського виховання стали предметом наукових досліджень останніх років. Це, передусім, роботи О. Абрамчук, В. Бебика, Т. Вайди, М. Головатого, Є. Головахи, К. Дорошенко, М. Зубалій, В. Івашковського, В. Макаренко, С. Матвієнко, В. Москаленко, П. Онищука, Г. Пустовіта та ін.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз військово-патріотичного виховання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Розкриваючи історичну сутність українського патріотизму потрібно відзначити, що він складався в результаті тривалого історичного розвитку українського народу.

Українські дослідники О. Корнієнко та О. Притула справедливо вважають, що козацька доба в історії України принесла як самій Україні так і світу нову, виключно ефективну, багаторівневу систему загального та військово-патріотичного виховання [2].

Гасло, яким визначалися вища мета буття та головне призначення українського козака – «Воля. Віра. Україна» – є, на думку дослідників, основою і ідеєю системи українського виховання. У реалізації цієї ідеї козацтво утворило потужний соціальний організм з військово-демократичним устроєм, який здатний був збройно захистити власні політичні та соціально-економічні інтереси.

Процес виховання мав вигляд постійно діючого вишколу, до якого були залучені усі представники козацької громади і в першу чергу молодь. Причому, введення інституту джур, підготовка кадрів у двох напрямках – військово-технічному та адміністративно-політичному в козацьких січових школах, активне залучення козацтва до формування загальноукраїнської системи освіти, культурного та економічного зростання держави відображало зовнішню сторону виховного процесу і було результатом дії внутрішнього стрижню ідейно-виховної системи – козацького бойового Звичаю.

Козацький Звичай (або козацька регула), що сконцентрував у собі багатомісний досвід української спільноти, дух і традицію, мав формулюючий, наставляючий, спрямовуючий та закликаючий до дії характер. Він був природно зрозумілий для кожного українця за змістом і виключав багатоваріативність у трактуванні.

Правила поведінки, норми громадської моралі, мета та завдання існування, а також засоби їх досягнення надзвичайно чітко та

систематизовано передавалися від покоління до покоління у вигляді козацьких карбів – коротких речень, що мали форму прислів'я та були частинами великої піраміди системи теоретично-практичних і духовних засад, вершину якої складали козацькі перекази, пісні, казки і рухова спадщина. У козаків існувала система єдиноборств: гопак (тренування під музику), гойдок (для розвідників), спас (для самозахисту). В Європі славилася високе мистецтво козаків вести наступальні і оборонні бої, рити окопи, шанці, створювати стаціонарні і рухомі табори з возів, які приступом не могли взяти переважаючі сили поляків, турків, татар та інших загарбників.

Козак, що пройшов багаторічний Січовий вишкіл, отримав гарт у бойових походах та щоденній козацькій військовій справі, ставав носієм передових технічних, гуманітарних та економічно-господарських знань і, саме головне, ставав свідомим духовним носієм та захисником української традиції.

Православ'я як чинник формування патріотизму українців зіграло величезну роль в історії народної боротьби за свою гідність, свободу, життя. За відсутністю власної держави православна віра стала символом прагнення до незалежності, знаменом боротьби за визволення від чужинців. Бо це була ознака, що відрізняла українців від, скажімо, турок і татар (мусульман) чи поляків (католиків) тощо. Хоча, справедливості ради, треба сказати, що одна віра з населенням Росії не заважала українцям час від часу сваритися з північними сусідами, але це був, як казав О. Пушкін, «семейный спор славян между собой». Саме відданість православної вірі прославляється як найважливіша чеснота людини у відомій українській народній думі «Пісня про Байду». Запорізький лицар Байда відмовився перейти до мусульманства й оженився на дочці турецького султана, хоча його піддавали нестерпним тортурам. Особливо зріс вплив православної церкви на патріотичну свідомість українців за Петра Могили, митрополита київського і галицького (1632–1647 рр.). Освіта, її розвиток і поширення стали головним змістом його релігійної, культурної та політичної діяльності. Недарма період, коли він був митрополитом, назвали Могилянською добою. Невичерпним джерелом патріотичного духу для сучасників та патріотичної гордості для прийдешніх поколінь стала Києво-Могилянська академія.

Національно-визвольна боротьба українського народу проти татаро-турецьких і польських загарбників козацької доби (XV-XVII ст.) внесла новий імпульс у розвиток патріотизму народів України.

Переможні битви Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. (під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, Зборовом, Батогом) сприяли утвердженню Української козацької держави – Війська Запорозького, фундатором якої став Б. Хмельницький – патріот, дипломат, великий полководець, якого Олівер Кромвель назвав «козацьким генералісімусом». Історичний аналіз свідчить, що Б. Хмельницький, розбудовуючи Українську державу, брав до уваги не тільки державотворчий досвід Запорізької Січі, а й державницькі традиції Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.

Про зростання патріотичних почуттів українців свідчить розквіт у другій половині XVII та на початку XVIII ст. української літописної та історичної прози. Це – твори Феодосія Софоновича, який в 1672–1677 рр. завершив «Хроніку з літописів стародавніх»; Романа Ракушки-Романовського – автора «Літопису Самовидця»; Григорія Граб'янки, Самійла Величка [5]. В своїх високопатріотичних творах вони показували, що українці є рівноправними з іншими народами, зверталися до історичної пам'яті поколінь.

Помітне пожвавлення у розвитку патріотизму українців відбулося у першій половині XIX ст., в кінці XIX ст. та на початку XX ст. і розвивалося в контексті загальної боротьби нашого народу за своє національне відродження [3, с. 41]. Про це свідчить поява поеми І. Котляревського «Енеїда», твору, що утверджує дух козацького бойового товариства, мужність і патріотизм. Патріотичними ідеями пройнята «Історія Русі». Патріотична діяльність П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Костомарова, Л. Боровиковського започаткувала перший етап національного відродження – так званий період «збирання спадщини». Він відзначався пошуками досягнень історичного минулого українського народу. На західноукраїнських землях утвердження ідеї патріотизму на народній основі пов'язане з діяльністю «Руської трійці» у складі М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького. Видання ними збірки «Русалка Дністровая» стало віхою у справі патріотичного виховання галицьких українців, які заявили про себе як про частину єдиного українського народу, що має свою історію, самобутню культуру [4].

У січні 1846 р. у Києві виникло Кирило-Мефодіївське братство. Програмні положення братства були викладені у «Книзі Буття українського народу», «Статуті Слов'янського братства св. Кирила і Мефодія», автором яких був М. Костомаров. «Книга Буття...» стала

своєрідним Маніфестом відродженого в XIX ст. українства [1, с. 50-58]. Братство засвідчило прагнення національної еліти осмислити місце і роль українського народу в світовому історичному процесі, що було глибоко патріотичним прагненням.

Великим патріотом України був Т. Шевченко. Його творчість пронизана патріотичними настроями, а його «Кобзар» став національною Біблією. Т. Шевченко у своїй творчості стверджував вищу красу любові до Батьківщини як невід'ємної риси справжньої людини:

Жебрак нещасний серцем той,
Хто краю рідного не любить [6, с. 236].

Патріотичні ідеї стали підґрунтям для діяльності «Громади», «Просвіти», «Рідної школи», наукового товариства імені Т. Шевченка. Великий внесок у їх подальший розвиток зробили М. Драгоманов, І. Франко, Л. Українка, О. Духнович, К. Ушинський, М. Коцюбинський, Б. Грінченко, Д. Яворницький, П. Куліш, Д. Лепкий, М. Максимович, М. Сумцов, М. Грушевський. В умовах антинаціональної політики царату українські патріоти М. Аркас, М. Лисенко, П. Мирний, І. Крип'якевич, В. Гнатюк, І. Полюй, М. Кропивницький, І. Нечуй-Левицький своєю творчістю підносили українську культуру і науку до європейського рівня. Гімном України стала пісня «Ще не вмерла України ні слава, ні воля», написана відомим українським поетом, етнографом П. Чубинським і композитором М. Вербицьким у 1862-1863 рр.

Падіння царату у 1917 р. викликало вибух національного патріотизму в українців, що привело до створення Української Народної Республіки. Головою Центральної Ради було обрано видатного вченого – історика та громадського діяча, палкого патріота України М. Грушевського. За ініціативи М. Міхновського було засновано «Український військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка», закладаються основи української національної армії. Перший військовий з'їзд вважав за необхідне в армії навчати українців рідною мовою, перекласти військові статuti та підручники українською, виписати для військових гуртків та громад газети, журнали, книги, створити вільну народну школу. Було прийнято закон про загальний військовий обов'язок і військову службу. Для всіх воїнів Української народної армії запроваджувалася єдина назва – козак. Було прийнято

перший військовий статут «Наказ Українському Війську щодо внутрішнього порядку (національної військової дисципліни)». Особлива відповідальність покладалася ним на офіцерів Української армії, які повинні були дбати не тільки про вишкіл підлеглих, а й про їхнє виховання, для того, щоб кожний козак став свідомим громадянином.

З часу утворення СРСР Україна перебувала у невизначеній ситуації: з одного боку – вона незалежна держава, а з іншого – частина імперії.

Радянська влада вимагала нового типу патріотизму, що ґрунтувався на двох основних ідеях: ідеї пролетарського інтернаціоналізму та ідеї перетворення конгломерату народів СРСР у нову спільноту людей – «радянський народ». На втілення цих основних ідей у життя, перетворення їх на дійсність були спрямовані численні ідеологічні заходи та засоби. І треба визнати, що ця діяльність була достатньо ефективною, що виявилось під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років. Воїни різних національностей встали на захист своєї радянської Батьківщини і показали приклади героїзму, що здивували весь світ.

Внутрішні стагнаційні процеси та зовнішні деструктивні впливи призвели до кризи та розпаду наддержави Союзу Радянських Соціалістичних Республік. На його місці утворилися незалежні держави, що почали самотужки, кожна своїм шляхом виходити з тієї системної кризи, що залишилась їм у спадок від СРСР. Одним з головних завдань молодих державних утворень (в тому числі й України) було створення й впровадження у життя системи патріотичного виховання громадян (особливо молоді) та пошуки національної ідеї, що була б здатна об'єднати громадян багатонаціональної держави.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. В історичному плані патріотизм є джерелом духовних і етичних сил і здоров'я суспільства, його життєздатності і сили, які особливо виявляються на переломних етапах розвитку, під час великих, історично значущих подій, в роки важких випробувань.

Істинний патріотизм виступає в єдності духовного освоєння історії і культури свого народу і активно-діяльній участі в рішенні найважливіших проблем сучасного суспільства. Патріотизм виступає в єдності духовності, громадянськості і соціальної активності особистості, що усвідомлює свою нероздільність, нерозривність з

Вітчизною, соціальну роль і значущість діяльності на користь її відродження і надійного захисту за допомогою участі в явищах і процесах, що відбуваються в суспільстві, державі.

Література

1. Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. – Львів: Слово, 1991. – 128 с.
2. Корнієнко О. Військово-патріотичне виховання в козацькій традиції [Електронний ресурс] / Корнієнко О., Притула О. – Режим доступу: <http://www.spas.net.ua/statti/vyhovannja.shtml>.
3. Любар О. О. Історія української педагогіки / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. / За ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 1998. – 358 с.
4. Русалка Дністрова. – К.: Дніпро, 1972. – 135 с.
5. Хрестоматія давньої української літератури. – 2-е вид., випр. та доп. – К.: Радянська школа, 1952. – 603 с.
6. Шевченко Т. Г. Твори в 5-ти т. [Текст]. Т. 3. Драматичні твори. Повісті / Т. Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1978. – 416 с.

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В УКРАИНЕ

О.В. Вербовский

В статье исследуется проблема генезиса военно-патриотического воспитания в Украине. Исследованы этапы становления проблемы военно-патриотического воспитания в процессе становления государственности. Осуществлен анализ содержания военно-патриотического воспитания в Украине.

Ключові слова: генезис военно-патриотического воспитания, историко-педагогическая сущность, военно-патриотическое воспитание, патриотизм.

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL NATURE OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE

O.V. Verbovsky

In the article the problem of the genesis of military-patriotic education in Ukraine is examined. The stages of the problem of military-patriotic education in the process of state formation are characterized. The analysis of the content of military-patriotic education in Ukraine is carried out.

Key words: Genesis of military-patriotic education, historical and pedagogical nature, military-patriotic education, patriotism.

Вербовський Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м.Севродонецьк, Україна). E-mail: sasha13.ru@mail.ru

Verbovskiy Olexandr Volodimirovich - Ph.D., Assistant Professor of the Department of Pedagogy of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Ukraine, Severodonetsk city). E-mail: sasha13.ru@mail.ru

УДК [74.016:7] (73) – 029:9

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТНЬОЇ ДУМКИ США КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

О. О. Гаркуша

Стаття присвячена проблемі становлення та розвитку художньої освіти США в період кінця ХІХ – початку ХХ століття. В статті розглядаються основні дослідження та освітні рухи, які зіграли ключову роль в еволюції художньої освітньої думки США в зазначений період.

Ключові слова: система освіти, художня освіта, художнє сприйняття, прогресивна школа, наукові дослідження.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. В епоху науково-технічного прогресу та розвитку інформаційно-освітніх технологій, системі освіти в Україні відводиться ключова роль в підготовці високоінтелектуальних особистостей з широким світоглядом та креативним мисленням, здатних творчо підходити до справи, швидко реагувати на зміни й пристосовуватися до вимог суспільства. Від кількості таких людей належним чином залежить пріоритет всієї держави, її положення на світовому рівні.

В цьому контексті найдієвішим засобом освіти стає навчання через призму мистецтва. Останнім часом серед учнівської молоді різних вікових груп значно зростає інтерес до навчання в художньо-освітніх закладах, до здобуття кваліфікації спеціаліста зі сфери мистецтва. Проте, пріоритетною в даному питанні так і залишається освіта закордоном. Причиною цьому є недостатній рівень розвитку національної системи художньої освіти, застарілі методи навчання. В межах цієї теми важливим є перейняття зарубіжного досвіду країн, які